

BIRGER LANGKJÆR

REALISMEN I DANSK FILM



Samfunds
litteratur

REALISMEN I DANSK FILM

REALISMEN I DANSK FILM

BIRGER LANGKJÆR

Samfundslitteratur

Birger Langkjær
Realismen i dansk film

1. udgave 2012

E-bogen er udgivet i 2015

© Forlaget Samfundslitteratur, 2012

Omslag: Imperiet

Sats: SL grafik (slgrafik.dk)

E-bogsproduktion: SL grafik

ISBN e-bog: 978-87-593-2420-2

ISBN trykt udgave: 978-87-593-1598-9

Omslagsfoto: Stine Stengade i *En kærlighedshistorie* (2001, Ole Christian Madsen) (Nimbus Film) Svensk Filmindustri. Still: Per Arnesen.

Bagsidefoto: Jesper Klein i *Balladen om Carl-Henning* (1969, Lene og Sven Grønlykke) (ASA FILM) Nordisk Film.

Bogen er udgivet med støtte fra Det Danske Filminstitut.

Samfundslitteratur
Rosenørns Allé 9
1970 Frederiksberg C
info@samfundslitteratur.dk
samfundslitteratur.dk

Alle rettigheder forbeholdes.

Kopiering fra denne bog må kun finde sted på institutioner, der har indgået aftale med COPY-DAN, og kun inden for de i aftalen nævnte rammer. Undtaget herfra er korte uddrag til anmeldelse.

Indhold

Forord · 13

Indledning · 15

Realisme, fiktion og virkelighed · 17

Realismen og dens prototyper · 21

Realismen: De seks kriterier · 24

Filmene: Historiske og systematiske perspektiver · 29

Del I

Realisme som begreb og filmpraksis · 33

1. Hvad er realisme? Forestillinger om realisme og realismen i praksis · 35

Realisme som fiktion og tværmedial kategori · 36

Tid, bevægelse og opmærksomhed. Realisme ifølge André Bazin · 37

Realisme som formelle greb: Roman Jakobson · 39

Realisme som tema og holdning: Raymond Williams · 43

Realisme som historisk og intertekstuel begreb: Noël Carroll · 45

Forestillinger om realisme versus realismen i praksis · 47

2. Realismens niveauer og elementer · 51

Perception · 53

Stil · 56

Fortælleform · 64

Tema og motiv: Genkendelse · 71

Emotivt perspektiv: Alvorsmodus, holdning og humanistisk etos · 75

3. Realismen som filmpraksis: Mellem genrefilm og art film · 81	
Realisme mellem genrefilm og art film · 81	
Tre typer af filmpraksis · 84	
Realisme som praksis, herunder dens prototyper · 89	
Del II	
Skæbne og tilfældighed: Klassisk socialrealisme · 103	
4. Efterkrigstidens nybrud og realismen · 105	
Indkredsning af den nye realisme · 108	
Den italienske neorealisme som historisk case og idealtipe: André Bazin · 111	
Analyser af stil, fortælleform, temaer og holdning i den tidlige realisme · 113	
<i>Spurve under Taget</i> (1944): Personlig integritet og den sociale orden · 114	
<i>Elly Petersen</i> (1944): En storby-odyssé · 119	
Byen som skæbnetemetafor, seksualiteten og den moralske uskyld · 122	
Realisme med stil: <i>Ditte Menneskebarn</i> (1946) · 124	
5. Tilfældighedens skæbneslag: Realisme og melodrama · 131	
En genreudgrænsning: realisme og melodrama · 132	
Autenticitet, episodeform og skæbnetematik i <i>Soldaten og Jenny</i> (1947) · 137	
Realisme som fortælleform og emotivt perspektiv · 143	
Et opgør med den humanistiske etos? <i>Ta', hvad du vil ha'</i> (1947) · 146	
Forsinket neorealisme på fransk manér – <i>Altid ballade</i> (1955) · 151	
6. Socialrealismen og den didaktiske problemfilm · 157	
Det didaktiske problemdrama: Tidlige prototyper · 160	
Dilemma og retssalsdrama: <i>Det brændende Spørgsmaal</i> (1943) · 160	
Den gode stat og de svigtende forældre: <i>Det store Ansvar</i> (1944) · 165	
Parallelfortælling og appel til medlidenhed: <i>Café Paradis</i> (1950) · 167	
Problemdramaet mellem genrefilm og realisme · 170	

Den farlige ungdom og 1950ernes problemfilm · 175

Farlig ungdom (1953) · 176

Realisme nord for København: *Ung leg* (1956) · 179

Bundfald (1957) · 181

7. Genrefilm med realimetræk og socialrealismen · 185

Film om besættelsen: Sabotørfilm og kammerspil · 185

Melodramatisk problemdrama og sabotagefilm: *Den usynlige Hær* (1945) · 186

Heroisk sabotørfilm: *De røde Enge* (1945) · 189

Krimi, socialrealisme og melodrama · 193

Barndommen og den sociale årsag: *Kristinus Bergman* (1948) · 195

Det psykologiske kammerspil: *John og Irene* (1949) · 197

8. Gennemgående træk ved socialrealismen · 199

Stiltræk · 199

Fortælleformer og tematiske træk · 203

Sympatiststruktur og filmenes humanistiske etos · 208

Centrale og perifere prototypetræk: Nogle udgrænsninger · 210

Del III

Den indre antagonist: Eksistentiel realisme · 213

9. Den indre antagonist, moralismens nedtoning og nye fortælleformer · 217

1960ernes europæiske film som moderne film og art film · 219

Den indre antagonist, moralismens nedtoning og nye fortælleformer · 223

Eksistentielt kammerspil og moralske dilemmaer: *Weekend og Dilemma* · 224

Handlingsrealisme versus situationsrealisme · 233

10. Det psykologiske portræt mellem ekspressiv og psykologisk realisme · 237

Virkelighedens ubestemthed: *Der var engang en krig og Sult* · 237

- Episodeform og det socialt marginaliserede individ · 248
 - Episodeform og tragedie: *Balladen om Carl-Henning* (1969) · 249
 - Den sociale afkobling: *Ang.: Lone* · 258

11. Kriser, debatfilm og modernisme · 267

- Krisen som motiv og den dialogiske form · 267
- Moderne realisme versus art film: en afgrænsning · 270
- Periodens realisme i overblik · 276

Del IV

Intimitet og social realitet: Psykologisk og sammensat realisme · 283

- Afgrænsning af perioden · 284
- Periodetypiske træk · 285
- Det historiske og det systematiske · 287
- Den sammensatte realisme · 289

12. Ungdomsrealisme: Kærlighed, venskab og familie · 293

- Den samtidige ungdomsfilm · 297
 - Det umage venskab og følsom kærlighed: *Mig og Charly* (1978) og *Vil du se min smukke navle?* (1978) · 297
- Dysfunktionelle familier og forsonende venskaber: · 302
 - Isfugle, Ballerup Boulevard* og *Venner for altid* · 302
- Erindret ungdom som sammensat realisme: Nils Malmros og Bille August · 305
 - Nils Malmros' tidlige film · 306
 - Nostalgisk naturalisme: *Kundskabens træ* · 312
 - Realisme med symbolisme og stærk antagonist: *Zappa* (1983) · 318
 - Realisme med undtagelser – *Tro, håb og kærlighed* (1984) · 320
 - Dramaturgien og den åbne slutning · 325

13. Børnefilm mellem realisme og genrestilisering · 327

- Realisme og stilisering i *Gummi Tarzan*: Om at finde sig selv og det man er god til · 329
- Brønshøj på eventyrformel: *Busters verden* · 332

Børnefilmen og den særlige voksne · 334

Den idealiserede far: *Den store badedag* og *Lad isbjørnene danse* · 336

Børnerealisme på trods af genretræk · 338

14. Den psykologiske voksenrealisme · 341

Psykologisk realisme som prototype · 342

Varianter af psykologisk voksenrealisme: filmene · 347

Perspektivet vendes: *Skønheden og udyret* (1983) · 347

Erindring mellem art film og realisme: *Belladonna* (1981) og
Dansen med Regitze (1989) · 350

Jødisk familiedrama versus københavnsk 90er-spleen: *Freud
flytter hjemmefra* (1991) og *Dagens Donna* (1990) · 356

Psykologisk naturalisme: *Kærlighedens smerte* (1992) · 357

Det psykologiske karakterstudie, natursymbolik og det episke i
svensk variant: Atypisk psykologisk realisme i *Den gode vilje*
(1992) · 361

Prototyper og periodetendenser · 367

15. Den sociale samtid i realisme og genrefilm · 369

Sociale tendenser i genrefilmen · 370

Kriminalfilmens genrerealisme · 370

Den socialsatiriske komedie: Gøglere, arbejdere og ægte
kærlighed · 374

Komedianter på rejse gennem Danmark: *Cirkus Casablanca* · 375

Rocking Silver · 376

Flamberede hjerter · 377

Samtidig socialrealisme · 378

Eksistentiel socialrealisme: *Honning måne* (1978) · 379

Kriseramte parforhold: Den samtidige samlivsfilm · 382

Unge københavnske outsiders og vejen til Jylland · 386

16. Historisk socialrealisme, biografiske periodefilm og historisk genrerealisme · 393

Historisk socialrealisme og naturalisme · 395

Sammensat realisme med socialrealistisk toning: *Johnny Larsen* (1979) · 395

Pelle Erobreren: Barnet som iagttager og det episke · 403

Anders Refn, Gustav Wied og arven fra naturalismen: *Slægten* og *Sort høst* · 408

Den biografiske periodefilm · 412

Kunstnere, kulturpersonligheder og politiske personer: *Hærværk*, *Barndommens gade*, *Oviri* og *Peter von Scholten* · 414

Besættelsesfilmen: sabotagefilm og melodrama · 418

Del V

Realismen ind i det 21. århundrede · 423

17. Ny dansk film og realismens tre prototyper · 425

Dansk film siden midten af 1990'erne · 425

De fire tendenser · 425

Dogme 95: Mellem realisme, genrefilm og art film · 429

Realismen og de nye tendenser · 432

Genkomsten af de tre prototyper · 434

Den sociale realisme · 436

Den eksistentielle realisme · 440

Den psykologiske realisme · 443

18. Realismen, stram dramaturgi og hybridform · 447

Stram dramaturgi og den igangsættende begivenhed · 448

Bænken: Socialrealisme med fremdrift · 451

Arven: Naturalismens internaliserede tvang · 453

Drabet og det skyldige menneske · 455

Elsker dig for evigt: Psykologisk realisme med melodramatiske greb · 456

Drømmen og *To verdener*: Problemfilm med markant konfliktstruktur · 459

Alvorskomedier eller sørgmuntre hybridformer · 460

Episodisk hybridform · 462

Let's get lost: Slentrende realisme og ironiens blik · 462

Kunsten at græde i kor: Tragikomisk balancering · 464

Stram dramaturgi og hybrid modalitet · 466

De største helte og Bornholms stemme. Genreblandinger med socialrealistiske træk · 466

Okay som en egentlig hybridform · 469

Ironiens medierende blik · 471

Afslutning · 475

Tre problematiske tilgange til realismen · 475

Realismen mellem genre og art film: de seks kriterier · 478

Realismen som filmpraksis og de fem niveauer · 481

Realismens tre prototyper: det historiske og det systematiske perspektiv · 482

Centrale prototypetræk og/eller realitetseffekter: den globale karakteristik · 485

Realismen og det menneskelige: De tre grundfortællinger · 486

Litteratur · 489

Anmeldelser i dagblade · 503

Del II · 503

Del III · 504

Del IV · 505

Del V · 507

Emneindeks · 509

Filmindeks · 513

Personindeks · 517

Forord

Det er lidt med bøger som med kærlighedsforhold og børn. Man havde næppe haft mod til at sige ja, hvis man på forhånd havde gjort sig forestillinger om, hvad det ville indebære. Alligevel er det hele turen værd.

Denne bog blev påbegyndt omkring 2004 med udgangspunkt i en række artikler, som jeg skrev i den periode. Min tilskyndelse var enkel: Dansk film var, og er, langt fra velbeskrevet, og særligt synes mere systematiske fremstillinger – med få undtagelser – at glimre ved deres fravær. Med andre ord mente jeg, at det var på tide at behandle dansk film på samme måde som andre landes film og ikke kun, når der er tale om Carl Th. Dreyer og Lars von Trier. Det er derfor mit stille håb, at bogen må bidrage til at tage dansk film alvorligt og til i højere grad at beskrive den med samme ambitioner, som vi beskriver den internationale film.

En tak til Torben Grodal, Peter Schepelern og Charlotte Sun Jensen for gennemlæsning, opmuntring og kritiske kommentarer til manuskriptet i dets sene stadier, til en anonym peer reviewer for en meget grundig og konstruktiv respons og til redaktør Henrik Schjærning for et kyndigt redaktørarbejde. Desuden tak til Amalie Smedegaard Langkjær for en hyggelig eftermiddag i sofaen med de første skitser til en forside. Endeligt en tak til Per Arnesen, Stine Stengade, Nordisk Film, Scanbox, Steen Herdel, Zentropa Entertainment og Nimbus Film for deres velvillighed omkring brugen af stills.

København d. 16. august 2012

Birger Langkjær

Indledning

Realismen dækker over en lang række af film, der er centrale i dansk filmhistorie, men som sjældent underlægges mere systematiske beskrivelser. Manglen på systematik skyldes ikke mindst, at begrebet 'realisme' er lige så udbredt, som det er uklart. Man kan måske ligefrem hævde, at en stor del af æren for begrebets succes kan tilskrives dets vage definition. Begrebet bruges dog ikke kun i akademiske sammenhænge. Det bruges også i al almindelighed og som regel, når vi synes, noget i særlig grad minder om eller indfanger noget genkendeligt: Jo mere realistisk, jo tættere på virkeligheden. Planer kan være realistiske, fordi de er realiserbare, mens urealistiske planer er utroværdige planer, der ikke i tilstrækkelig grad tager højde for virkeligheden. Film kan være realistiske, fordi de giver en troværdig og sandsynlig fremstilling, der minder om virkeligheden, eller som *kunne* have foregået i virkeligheden. Hvad enten sammenhængen er akademisk, kunstnerisk eller hverdagslig, angiver begrebet typisk graden af virkelighedsforankring: Jo mere virkelighed, jo mere realisme.

Dette er dog en temmelig elastisk ramme, da stort set hvad som helst kan siges at have noget med virkeligheden at gøre. Tilsvarende har snart sagt en hvilken som helst kunstnerisk bevægelse siden midten af 1800-tallet påkaldt sig realismen som æstetisk bestræbelse. I praksis kan folk også være uenige om, hvad der er troværdigt, sandsynligt og mest virkelighedsnært. I denne bog vil jeg derfor gøre noget andet end at bestemme realismen som en filmtype, der er særligt solidt forankret i virkeligheden.

Hvis vi overordnet ser på dansk film, er der umiddelbart to store hovedgrupper. På den ene side er der velkendte typer af genrefilm såsom folkekomedie, krimi, den tidlige stumfilmfarce og melodrama. På den anden side er der de få store instruktørers film, såsom Carl Th. Dreyers og Lars von Triers. De førstnævnte kan forstås som film, der følger bestemte genreskabeloner i persongalleri og handlingsforløb, de sidstnævnte som særlige enere, hvis film betragtes som kunst, og som respektfuldt analyseres derefter.

Denne skelnen er også udbredt i filmforskningen. Men midt imellem disse to brede kategorier befinder sig ved nærmere eftersyn en række film, der hverken følger klare genreskabeloner eller nødvendigvis fremstår som